

Wyrok z dnia 5 października 2005 r.

I UK 49/05

Możliwe jest uchylenie się od złożonego pod wpływem błędu oświadczenia o przystąpieniu do otwartego funduszu emerytalnego.

Przewodniczący SSN Teresa Flemming-Kulesza, Sędziowie SN: Katarzyna Gonera, Józef Iwulski (sprawozdawca).

Sąd Najwyższy, po rozpoznaniu na rozprawie w dniu 5 października 2005 r. sprawy z odwołania Tadeusza Ż. przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych-Oddziałowi w B. o emeryturę z Karty Nauczyciela, na skutek kasacji ubezpieczonego od wyroku Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 30 listopada 2004 r. [...]

u c h y l i ł zaskarżony wyrok oraz wyrok Sądu Okręgowego-Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Białymstoku z dnia 29 czerwca 2004 r. [...] i przekazał sprawę temu Sądowi Okręgowemu do ponownego rozpoznania oraz orzeczenia o kosztach postępowania kasacyjnego i apelacyjnego.

U z a s a d n i e n i e

Decyzją z dnia 9 września 2003 r. Zakład Ubezpieczeń Społecznych-Oddział w B. odmówił Tadeuszowi Ż. prawa do emerytury z tytułu pracy w charakterze nauczyciela. W uzasadnieniu organ rentowy stwierdził, że wnioskodawca nie wykazał wymaganych 20 lat pracy nauczycielskiej, a nadto przystąpił do otwartego funduszu emerytalnego.

W odwołaniu Tadeusz Ż. twierdził, że podjął pracę w katechizacji parafialnej od 1 września 1980 r. Wykonywał pracę katechety w pełnym wymiarze do 31 sierpnia 1990 r. w parafialnych punktach katechetycznych przy parafii w J., a następnie w parafii [...] w B. W okresie od 1 września 1990 r. do 31 sierpnia 1993 r. oraz od 1 września 1994 r. do 31 sierpnia 1997 r. odwołujący się nauczał religii w Liceum Ogólnokształcącym w B., w pełnym wymiarze godzin pracy oraz w połowie wymiaru godzin. W okresie od 1 sierpnia 1997 r. do 31 sierpnia 2001 r. był zatrudniony w

Domu Pomocy Społecznej w Ł. w charakterze kapelana w wymiarze 1/4 etatu. W tym samym okresie, to jest od 16 listopada 1996 r. do dnia dzisiejszego, wykonywał pracę nauczycielską w charakterze asystenta kościelnego w stowarzyszeniu Akcja Katolicka Archidiecezji B. oraz w okresie od 17 listopada 1994 r. do 26 kwietnia 1999 r. w Katolickim Stowarzyszeniu „E.”. Od 1 września 1994 r. do 23 września 1997 r. pełnił nadto funkcję asystenta kościelnego Katolickiej Szkoły Podstawowej w B. W okresie od 1 października 2000 r. do 31 sierpnia 2001 r. odwołujący się był zatrudniony w Gimnazjum Sportowym w S., w charakterze nauczyciela katechety w wymiarze 1/4 etatu, od 1 września 2001 r. do 31 sierpnia 2002 r. w Zespole Szkół w C.W.K. w charakterze nauczyciela katechety w wymiarze 6/18 etatu, a od 7 listopada 2002 r. do 20 czerwca 2003 r. w Zespole Szkół Elektrycznych w B. w charakterze nauczyciela religii w wymiarze 10/18 etatu. Odwołujący się uważał, że obowiązujące przepisy nie wymagają zatrudnienia w wymiarze co najmniej 1/2 etatu dla zaliczenia okresu zatrudnienia do stażu niezbędnego do nabycia prawa do emerytury. Podkreślił, że na zasadzie art. 88 k.c. skutecznie uchylił się od skutków prawnych oświadczenia o przystąpieniu do otwartego funduszu emerytalnego złożonego przez niego w dniu 30 grudnia 1999 r.

Wyrokiem z dnia 29 czerwca 2004 r. [...] Sąd Okręgowy-Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Białymstoku oddalił odwołanie. Według Sądu Okręgowego, odwołujący się wnosił o zmianę zaskarżonej decyzji, powołując się na zaliczenie do stażu nauczycielskiego okresów pracy: 1) od 1980 r. do 1990 r. w charakterze katechety w punktach parafialnych; 2) od 1 września 1994 r. do 31 sierpnia 1997 r. (6 lat) w charakterze nauczyciela religii w Liceum Ogólnokształcącym w B.; 3) od 1 sierpnia 1997 r. do 31 sierpnia 2001 r. (4 lata i 1 miesiąc) w charakterze kapelana w Domu Pomocy Społecznej w Ł. w wymiarze 1/4 etatu; 4) od 1 października 2000 r. do 31 sierpnia 2001 r. (11 miesięcy) w Gimnazjum Sportowym w S. w wymiarze 1/4 etatu; 5) od 1 września 2001 r. do 31 sierpnia 2002 r. (1 rok) w Zespole Szkół w C.W.K. w wymiarze 6/18 etatu; 6) od 7 listopada 2002 r. do 20 czerwca 2003 r. (6 miesięcy i 27 dni) w Zespole Szkół Elektrycznych w B. w wymiarze 10/18 etatu. Wnosił też o doliczenie do ogólnego stażu okresu pracy w gospodarstwie rolnym rodziców od 1 kwietnia 1969 r. do 30 września 1974 r. (4 lata i 6 miesięcy). Sąd Okręgowy uznał, że brak jest podstaw do zaliczenia wnioskodawcy okresów pracy w charakterze nauczyciela w wymiarze niższym od 1/2 etatu. Okresy pracy w Gimnazjum Sportowym w S. w wymiarze 4/18 etatu, w Zespole Szkół w C.W.K. w wymiarze 6/18 etatu oraz w Li-

ceum Ogólnokształcącym w B. oraz okres od 1 września 1980 r. do 31 sierpnia 1990 r., bez wynagrodzenia za pracę i bez ustalenia wymiaru czasu pracy, nie spełniają warunku pracy w co najmniej połowie wymiaru czasu pracy. Nadto, art. 88 ust. 2 ustawy z dnia 26 stycznia 1982 r. - Karta Nauczyciela (jednolity tekst: Dz.U. z 2003 r. Nr 118, poz. 1112 ze zm.) uzależnia przyznanie prawa o emerytury nauczycielskiej ubezpieczonym urodzonym po dniu 31 grudnia 1948 r. od nieprzystąpienia do otwartego funduszu emerytalnego. Zgodnie z art. 111 ust. 5 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. Nr 137, poz. 887 ze zm.), przystąpienie przez ubezpieczonych, urodzonych po dniu 31 grudnia 1948 r. a przed dniem 1 stycznia 1969 r., do otwartego funduszu emerytalnego jest nieodwołalnym oświadczeniem woli o wyborze ubezpieczenia emerytalnego. Jak wynika z pisma Towarzystwa Emerytalnego SA w W., członkostwo wnioskodawcy w otwartym funduszu emerytalnym nie zostało unieważnione. Sąd Okręgowy zaliczył wnioskodawcy do stażu emerytalnego okres pracy w gospodarstwie rolnym rodziców od 1 lipca 1972 r. do 30 września 1974 r., to jest 2 lata i 3 miesiące i ustalił, że wynosi on 30 lat i 8 miesięcy. Wnioskodawca nie spełnia jednak pozostałych warunków określonych w art. 88 Karty Nauczyciela.

Wyrokiem z dnia 30 listopada 2004 r. [...] Sąd Apelacyjny w Białymstoku oddalił apelację ubezpieczonego. Sąd Apelacyjny uznał, że Sąd pierwszej instancji dokonał prawidłowych ustaleń faktycznych. Wnioskodawca po uwzględnieniu okresu pracy w gospodarstwie rolnym rodziców legitymuje się 30-letnim okresem łącznego zatrudnienia. Jednakże w dalszym ciągu pozostaje członkiem Otwartego Funduszu Emerytalnego „P.”, ponieważ skutecznie nie wystąpił z tego Funduszu. Nadto, wnioskodawca nie udowodnił 20 lat pracy nauczycielskiej. Sąd pierwszej instancji, oceniając okres pracy nauczycielskiej wnioskodawcy, stosował zbyt surowe kryteria. Praca księdza prowadzącego naukę religii mogła być świadczona bezpłatnie, a istotne było, aby odbywała się w wymiarze co najmniej połowy obowiązkowego wymiaru zajęć. Wobec tego należało wnioskodawcy uwzględnić okresy pracy w parafii w J. oraz w Zespole Szkół Elektrycznych. Jednak łączny okres tej pracy nie wyczerpuje wymaganych ustawą 20 lat.

Kasację od tego wyroku wniósł ubezpieczony, który zarzucił naruszenie: 1) art. 84 i 88 k.c. oraz art. 88 Karty Nauczyciela, przez przyjęcie, że odwołującemu się nie przysługuje prawo do emerytury określonej tym przepisem oraz 2) art. 233 k.p.c., przez dokonanie istotnych ustaleń wbrew treści zebranego materiału dowodowego.

Wnioskodawca uważa, że skutecznie uchylił się od skutków prawnych wadliwego oświadczenia woli o przystąpieniu do otwartego funduszu emerytalnego. Uczynił to przez oświadczenie złożone w trybie art. 88 k.c., które nie zostało zakwestionowane przed sądem przez Fundusz. Wyrażenie zgody przez fundusz emerytalny jest „bez znaczenia w aspekcie skutecznego rozwiązania umowy o członkostwo w funduszu emerytalnym; umowa ta została skutecznie rozwiązana z dniem doręczenia Funduszowi Emerytalnemu oświadczenia o uchyleniu się od skutków prawnych oświadczenia woli złożonego pod wpływem błędu będącego podstawą zawarcia umowy o członkostwo w funduszu emerytalnym”. Zdaniem wnioskodawcy, z uzasadnienia wyroku Sądu drugiej instancji wynika, że Sąd, obok okresu pracy w Zespole Szkół Elektrycznych w B., zaliczył także do pracy w szczególnym charakterze okres pracy w katechizacji parafialnej przy parafii w J., to jest od 1 września 1980 r. do 31 sierpnia 1983 r. Z niewiadomych jednak powodów nie zaliczył do stażu okresu pracy w katechizacji parafialnej w parafii [...] w B. od 1 września 1983 r. do 31 sierpnia 1990 r. W obu przypadkach praca polegała na wykonywaniu tych samych czynności i w tym samym zakresie. Wnioskodawca nie zgadza się, aby okresy pracy w szkole publicznej, to jest Liceum Ogólnokształcącym w B. od 1 września 1990 r. do 31 sierpnia 1993 r. oraz od 1 września 1994 r. do 31 sierpnia 1997 r. - wprowadzić bez pobierania wynagrodzenia - nie mogły być uznane za okresy wykonywania pracy w szczególnym charakterze. Wnioskodawca wykonywał wszystkie obowiązki pracownicze, tak jak i pozostali pracownicy-nauczyciele. Niewypłacanie wynagrodzenia księżom-nauczycielom nie miało oparcia w prawie. Za niewątpliwą wadę orzeczenia Sądu drugiej instancji należy także uznać brak odniesienia się do twierdzenia wnioskodawcy, że wykonywał pracę nauczycielską w charakterze asystenta kościelnego w stowarzyszeniu Akcja Katolicka Archidiecezji B. oraz w Katolickim Stowarzyszeniu „E.”.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zgodnie z art. 88 ust. 1 Karty Nauczyciela, nauczyciele mający trzydziestoletni okres zatrudnienia, w tym 20 lat wykonywania pracy w szczególnym charakterze, zaś nauczyciele szkół, placówek, zakładów specjalnych oraz zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich - dwudziestopięcioletni okres zatrudnienia, w tym 20 lat wykonywania pracy w szczególnym charakterze w szkolnictwie specjalnym, mogą - po rozwiązaniu na swój wniosek stosunku pracy - przejść na emeryturę. Sądy obu in-

stancji uznały, że wnioskodawca spełnia warunek trzydziestoletniego okresu zatrudnienia (po doliczeniu okresu pracy w gospodarstwie rolnym), nie spełnia jednak warunku 20 lat wykonywania pracy w szczególnych warunkach (pracy nauczycielskiej). Trafnie Sądy obu instancji w tym zakresie przyjęły, że można uwzględnić jedynie wykonywanie pracy nauczycielskiej w wymiarze co najmniej połowy obowiązującego wymiaru zajęć. Zgodnie bowiem z art. 91b ust. 1 Karty Nauczyciela, do nauczyciela zatrudnionego w wymiarze niższym niż połowa obowiązującego wymiaru zajęć nie stosuje się między innymi art. 88 tej ustawy. Jednakże Sąd pierwszej instancji uznał, że praca katechety „bez wynagrodzenia za pracę i bez ustalenia wymiaru czasu pracy” nie może być uznana za pracę nauczycielską wliczaną do dwudziestoletniego stażu pracy. Jak trafnie podniósł Sąd drugiej instancji, było to zastosowanie „zbyt surowych kryteriów”. Zagadnienie zaliczania pracy katechetycznej do dwudziestoletniego stażu pracy nauczycielskiej wymaganego przez art. 88 ust. 1 Karty Nauczyciela budziło wiele wątpliwości. Początkowo Sąd Najwyższy uznawał, że praca katechetyczna prowadzona w katechizacji parafialnej nie jest pracą nauczycielską w rozumieniu art. 88 Karty Nauczyciela (uchwała z dnia 16 września 1992 r., II UZP 2/92, PiZS 1993 nr 2, s. 79). W późniejszym orzecznictwie Sąd Najwyższy odstąpił jednak od tej wykładni i przyjął, że okres nauczania religii w katechizacji parafialnej w ramach stosunku pracy przed dniem 25 października 1991 r. jest okresem pracy nauczycielskiej w rozumieniu art. 88 ust. 1 Karty Nauczyciela (uchwała składu siedmiu sędziów z dnia 13 czerwca 2001 r., III ZP 32/00, OSNAPiUS 2002 nr 7, poz. 165; OSP 2002 nr 11, poz. 148 z glosą K. Ślebzaka, a wcześniej wyrok z dnia 30 lipca 1997 r., II UKN 201/97, OSNAPiUS 1998 nr 11 poz. 347 oraz wyrok z dnia 3 sierpnia 2000 r., II UKN 661/99, OSNAPiUS 2002 nr 4, poz. 93).

Wnioskodawca wskazał szczegółowo okresy, które w jego ocenie były okresami nauczania religii w katechizacji parafialnej w ramach stosunku pracy lub wykonywania pracy o zbliżonym charakterze. W tej sytuacji niezbędne było poczynienie szczegółowych ustaleń faktycznych dotyczących charakteru tej pracy w poszczególnych okresach i jej wymiaru. Sąd pierwszej instancji takich ustaleń nie poczynił (niektóre okresy wskazywane przez wnioskodawcę pominął całkowicie w zakresie ustaleń faktycznych oraz ich prawnej oceny), a Sąd drugiej instancji tej wady nie usunął. Zakładając, że Sąd drugiej instancji zaakceptował ustalenia faktyczne Sądu Okręgowego i analizując łącznie zakres ustaleń wynikający z uzasadnień wyroków Sądów obu instancji, należy stwierdzić, że są one niepełne i dokonane bez rozważenia

wszystkich twierdzeń i dowodów wskazanych przez wnioskodawcę. Trudno jest ocenić, które z okresów powołanych przez wnioskodawcę zostały przez Sądy uwzględnione przy ocenie posiadania dwudziestoletniego okresu pracy nauczycielskiej, a których Sądy nie uwzględniły. W każdym razie co do niektórych okresów (wskazanych w kasacji) w ogóle brak jest ustaleń i ocen. Tej kwestii dotyczy kasacyjny zarzut naruszenia art. 233 § 1 k.p.c. (w związku z art. 382 k.p.c.). W istocie jednak zarzut ten odnosi się do niezachowania warunków, którym powinno odpowiadać uzasadnienie orzeczenia. Nie można bowiem dokonać analizy, czy sąd prawidłowo ocenił materiał dowodowy, jeżeli ocena ta nie została przedstawiona w uzasadnieniu orzeczenia (nie wskazano, jakich ustaleń sąd dokonał i na podstawie jakich dowodów oraz dlaczego nie uwzględnił niektórych dowodów, odmawiając im wiary lub mocy dowodowej). Jest to przypadek, w którym wady uzasadnienia orzeczenia uniemożliwiają jego kontrolę kasacyjną. W utrwalonym orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmuje się bowiem, że naruszenie art. 328 § 2 k.p.c. może mieć wpływ na rozstrzygnięcie w tych wyjątkowych sytuacjach, w których treść uzasadnienia orzeczenia sądu drugiej instancji uniemożliwia dokonanie oceny toku wyводу, który doprowadził do wydania orzeczenia (wyrok z dnia 20 lutego 2003 r., I CKN 65/01, LEX nr 78271; wyrok z dnia 18 marca 2003 r., IV CKN 1862/00, LEX nr 109420). Niezachowanie wymagań konstrukcyjnych uzasadnienia może też czynić zasadnym kasacyjny zarzut naruszenia prawa materialnego przez jego zastosowanie do niedostatecznie jasno ustalonego stanu faktycznego (wyrok z dnia 5 września 2001 r., I PKN 615/00, OSNP 2003 nr 15, poz. 352). Dokonanie prawnej kwalifikacji stanu faktycznego jest bowiem niemożliwe, gdy nie zostały poczynione ustalenia faktyczne pozwalające na ocenę możliwości jego zastosowania (wyrok z dnia 29 listopada 2002 r., IV CKN 1532/00, LEX nr 78323), a o prawidłowym zastosowaniu prawa materialnego można mówić dopiero wówczas, gdy ustalenia stanowiące podstawę wydania zaskarżonego wyroku pozwalają na ocenę tego zastosowania; brak stosownych ustaleń uzasadnia zatem zarzut kasacji naruszenia prawa materialnego przez niewłaściwe jego zastosowanie (postanowienie z dnia 11 marca 2003 r., V CKN 1825/00, Biuletyn SN-Izba Cywilna 2003 nr 12, s. 46). W tym kontekście należało uznać, że zarzuty naruszenia art. 233 § 1 k.p.c. oraz art. 88 ust. 1 Karty Nauczyciela stanowią usprawiedliwione podstawy kasacji.

Zgodnie z art. 88 ust. 2a Karty Nauczyciela, nauczyciele urodzeni po dniu 31 grudnia 1948 r., a przed dniem 1 stycznia 1969 r., zachowują prawo do emerytury, o

której mowa w art. 88 ust. 1, bez względu na wiek, w ciągu ośmiu lat od dnia wejścia w życie ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. Nr 162, poz. 1118 ze zm.; obecnie jednolity tekst: Dz.U. z 2004 r. Nr 39, poz. 353 ze zm.), jeżeli nie przystąpili do otwartego funduszu emerytalnego. Wnioskodawca przystąpił do otwartego funduszu emerytalnego i dlatego Sądy obu instancji uznały, że nie mógł nabyć prawa do tej emerytury. Sąd pierwszej instancji uznał, że oświadczenie o przystąpieniu do otwartego funduszu emerytalnego jest nieodwołalne i „nie zostało unieważnione”, a Sąd drugiej instancji ocenił, że wnioskodawca „w dalszym ciągu pozostaje człowiekiem Otwartego Funduszu Emerytalnego P., ponieważ skutecznie nie wystąpił z tego Funduszu”. Pośrednio poglądy te oznaczają, że Sądy uznały, iż od oświadczenia o przystąpieniu do otwartego funduszu emerytalnego nie można się uchylić z powołaniem się na jego wadę w postaci błędu. Taki pogląd jest nietrafny. W utrwalonym już orzecznictwie Sądu Najwyższego, a przede wszystkim Sądów Apelacyjnych, przyjęta została trafna wykładnia, że można się uchylić od oświadczenia o przystąpieniu do otwartego funduszu emerytalnego. Taki pogląd prawny wynika pośrednio z uzasadnienia uchwały Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2002 r., III UZP 9/02 (OSNP 2003 nr 12, poz. 296) oraz postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 17 kwietnia 2002 r., III UZP 2/02 (Prokuratura i Prawo 2003 nr 5, poz. 40). Takie też założenie przyjął Sąd Apelacyjny w Białymstoku w wyroku z dnia 25 marca 2003 r., III AUa 1533/02 (OSA 2003 nr 8, poz. 32), w którym analizował skuteczność uchylenia się od oświadczenia o przystąpieniu do otwartego funduszu emerytalnego dotkniętego błędem w rozumieniu art. 84 k.c. W wyroku z dnia 13 października 2004 r., III AUa 1155/03 (OSP 2005 nr 9, poz. 106 z glosą R. Pacuda) Sąd Apelacyjny w Warszawie uznał, że akwizytor reprezentujący otwarty fundusz emerytalny jest obowiązany do zachowania należytej staranności w przedstawieniu swojej oferty, tak by była ona zrozumiała i czytelna dla osoby zamierzającej zawrzeć umowę członkostwa z funduszem i by wiedziała ona o skutkach prawnych wynikających z zawarcia tej umowy. Również w tej sprawie jej przedmiotem była ocena uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia o przystąpieniu do otwartego funduszu emerytalnego dotkniętego błędem. Oczywiście, dla skuteczności takiego uchylenia się od oświadczenia o przystąpieniu do otwartego funduszu emerytalnego, konieczne jest spełnienie przesłanek określonych w art. 84 i 88 k.c. W tym zakresie Sądy obu instancji nie poczyniły jednak stosownych ustaleń faktycznych i ocen prawnych. Kasacyjny zarzut naruszenia art. 88 k.c. jest więc także zasadny.

Z tych względów na mocy art. 393¹³ § 1 i art. 108 § 2 k.p.c. orzeczono jak w sentencji.

=====